

ÇİNGENELER...

Doğu ve Avrupa'nın Roman ya da Çingene toplumu bölgenin en büyük ama aynı zamanda tarihleri en az ve çoğu zaman da yanlış bilinen toplumu. At arabaları, çadırlar; oradan oraya dolaşıp gezen Romanların, Çingenelerin geleneksel imgesi. Artık hemen hemen bütün tarihçiler Avrupa'nın Çingene toplumlarının, ilk yolculuklarına Hindistan'dan çıktığı konusunda genelde görüş birliği içinde. İsa'dan sonra 3. ve 7. asırlar arasında Roman tarihi üzerinde uzman İngiliz tarihçi Donald Könrık bu göçün, hem bir 'çekimin' ama hem de bir 'itilişin' sonucu olduğunu söylüyor: "İtilişle kastettiğim, o sıralarda Hindistan'ın kuzeyinde süregiden savaşlar. Kuzey Hindistan o dönemde hem Batı'dan hem de Kuzey'den, devamlı işgallere sahne oluyor. Dolayısıyla bilhassa konar-göçer halkların ticaretle uğraşması çok zorlaşıyor; neredeyse imkânsız hale geliyor. Üstelik savaş ortamında müzik ve eğlendirme işiyle uğraşanların önüne pek iş fırsatı çıkmaz oluyor bu dönemde."

Ama Arap ve İran edebiyatında yer alan bir efsaneye göre ise, İsa'dan sonra 5. yüzyılda kalabalık bir grup Hintli müzisyenin Batı'ya doğru yolculuğunu İran Şahı Bahrambur'un davetine borçluyuz. Kullarını sevip kollayan Bahram günün yarısını dinlenmeye; ziyafetler düzenleyip, içip eğlenmeye ayırmalarını ister. Ama aralarından bazılarının ellerinde şarap bardakları sessizlik içinde içtiğini görünce şaşırır. 'Şahım' derler, 'çok az müzisyen var, olanlar da ücretlerini o kadar artırdı ki, yanlarına yanaşamıyoruz.' İyi kalpli Bahram, bunun üzerine Hindistan Şahı'na bir mektup yazar. Bahrambur'un arzusunu kırmayan Hindistan Şahı 12 bin müzisyen gönderir. Bahrambur da onları İmparatorluk topraklarının dörtbir yanına yayar.

Peki, acaba Romanların atalarını Avrupa'ya doğru yola koyduran çekim gücü ne olabilir? Bir kez daha İngiliz tarihçi Donald Kenrik'e kulak veriyoruz: "Çekim gücü sanırım Batı'da yer alan büyük şehirlerdi. Hindistan'da yaşayan Çingenelerin tümü için bunu söyleyebiliriz. Önce İran'a gidiyorlar, Tahran'a. Sonra diğer büyük şehirlere; Bağdat'a, Basra'ya ve daha sonra İstanbul'a. Bu yerlerde iş bulmaları çok kolay. Bu gün insanlar nasıl Londra'ya, Paris'e gelmeye uğraşıyorsa; onun gibi bir şey."

Göç eden Çingeneler daha iyi bir yaşam için yeni yerlere gidiyorsa Arabistan'ın, İran'ın başındaki elit zümre de bu göçmenlerin iş gücünden faydalanabilmeyi umuyor: "Çingenelerden bazıları muhtemelen her yerde ihtiyaç duyulan türden işleri yerli nüfusa nazaran daha ucuza yapmaya razıydı. Kimileri katip olarak, defter tutarak iş buldu, kimileri de paralı asker olarak. Ve elbette aralarında müzisyenlerde vardı. Ama muhtemelen en büyük Çingene gruplarından biri, yanlarında Manda'yla gelenlerdi; çünkü toprağı sürmekte ustaydılar. Fırat nehri yakınlarında sulak arazide bu göçmenlere büyük ihtiyaç vardı. Araplar Hintli göçmenlerin bu araziyi iyi işlediğini görünce onları bu bölgede çalışmaya özendirdi."

Günümüzde bazı araştırmacıların ‘Hindistan’dan Batı’ya göçün tek ve büyük bir grup halinde olduğu’ tezine karşın Donald Kenrik farklı aşiretlerin zaman içersinde İran’a ve Arap ülkelerine doğru hareket ettiği kanısında. Yerleştikleri bölgelerin halklarıyla evlenip karışan bu göçmenler yavaş yavaş Hindistan’dan gelen atalarından farklılaşıyorlar. Kimi araştırmacılar Kuzey Amerika’ya giden Afrikalı siyahların geçirdiği süreçle paralellikler olduğu inancında. Sonuçta Hindistan’dan gelen göç toplumunun bir bölümü Ortadoğu’da kalıp yerleşirken, kayda değer bir kısmıysa Batı’ya doğru yola devam ediyor. Günümüz Avrupa’sındaki Çingenerin ataları bunlar: “Ortadoğu’da ‘dom’ diye çağrılırlar hala, Avrupa’daysa ‘rom’. Fakat aslında ‘r’ harfinden ziyade bu da ‘d’ ile ‘r’nin karışımı bir sesle okunur; ancak yazıya dökünce ‘r’ harfi kullanılmamış.” Göçün yaşandığı devirde İran’da Zerdüşti dini hâkim, gelenlerse Hindu. Arada bir kaynaşmanın neredeyse imkânsız olduğu iki din, İran’a geldiklerinde Romanların Zerdüşti dinine geçtiklerine dair bir bulgu yok; fakat Çingene tarihçi Vasili İyonesku’ya göre 200-300 yıl Zerdüşti ortamında yaşamış olmak dini inançlarını etkilemiş olabilir: “Zerdüşti dinindeki ‘ikilik’ Roman kültüründe de bu güne değin vardır, Benga ve Devla; yani iyi ve şer, Tanrı ve şeytan. Çingenerin bu inancı, ateşin ve iyi ile kötü arasındaki diyaloğun kutsandığı eski Pers inançlarına dayanıyor.”

Bizans döneminde Romanlar Hıristiyan olmadıkları için “Tanrı tanımaz” diye aşağılanan bir toplum. Kendilerine “dokunulmazlar” anlamında “atinganoe” deniyor. Tarihçiler Bizans topraklarındaki Çingene nüfusun Balkanlara doğru kayışınıysa iki etmenle ilişkili görüyor; Türklerden ve Vebadan kaçış... Fakat Donald Kenrik toprak işleyecek emek gücüne olan ihtiyacın da bu Romanları Batı’ya doğru çekmiş olabileceği görüşünde: “Bu, özellikle Balkanlar için doğru bir saptama; hatta buralarda güler yüzle karşıldıklarını bile söyleyebiliriz. Zengin toprak ağalarının, asillerin ve kilisenin sahip olduğu topraklara yerleşip, işlemeleri kaydıyla. Bulgaristan’da, Sırbistan’da ve Romanya’da bunu görüyoruz. Hindistan’dan ve İran’dan bu yana toprak işçiliğiyle uğraştıklarını düşünecek olursak, Balkanlarda da bu iş onlara uygun düşüyor.”

1300’lü yıllarda Romanya’nın iki bölgesinde Çingener köleliğe zorlanıyorlar; Eflak ve Moldova’da. Bu dönemde sadece Romanlar değil Avrupalı köylülerin büyük çoğunluğu toprak ağalarının tarlalarında bir çok haktan yoksun şekilde çalışan işçiler. “Fakat” diyor, konunun uzmanı bir tarihçi....: “Romanya’da Çingenerin başına gelen, her türlü haktan yoksun tutuldukları tam bir kölelikti. Kölenin hiçbir hukuku statüsü yok. Mahkemeye çıkarılmaz, mal-mülk sahibi olamaz, efendisinin izni olmadan evlenemez. Ailelerinin yanından alınıp başkalarına satılabilirler. Karşıma çıkan belgelerde 6 aylık bebeklerin, genç kızların bu şekilde satıldıklarını okudum.”

1400'lü yıllarda Romanlar büyük gruplar halinde Batı Avrupa'ya doğru kaçmaya başlıyorlar. İşte bu göçte de Çingenerler için bir çok dilde kullanılan bir başka sözcük kullanılmaya başlanıyor; İngilizce'de Çingene anlamına gelen 'Cipsy' kulağa 'iyi cips' yani bir ülke adı olan Mısır gibi geliyorsa boşuna değil. Tarihçi Donald Kenrik: "Bu göçmenlere verilen ad 'Mısırlı' ama her zaman değil. Yer yer Çigan ya da Tartar denildiği de oluyor. Ama genelde 'Mısırlı' diye adlandırılıyorlar. Acaba kendilerinin Mısır'dan geldiğini mi söylediler ya da köklerini, Yunanistan'da bulunan 'küçük mısır' adlı bir yerle mi bağdaştırdılar, bunu bilmiyoruz."

Batı'ya göç eden Romanlardan bazılarının, kendilerini 'tövbe' edip Hıristiyanlığa dönen seyyahlar olarak tanıttıkları anlaşılıyor. Ama yardım edenlerin cömertliği bir noktadan sonra son buluyor. Tekrar Donald Kenrik'i dinliyoruz: "O zamanlar bütün Avrupa çapında gezip dolaşan Hıristiyan hacılar var. Toplumun tasvip ettiği bir yaşam tarzı bu. Gösterilen takdirin bir uzantısı olarak hacılara para vermek, yardım etmek adetten. Bu sayede para veren kendini daha saygın hissediyor. Ancak bir süre sonra aradan 5-10 yıl geçmesine karşın kapılarının, para isteyen aynı kişilerce çalındığını görünce artık eskisi gibi cömert davranmamaya başlıyorlar. Ancak bana öyle geliyor ki, o çağda ortaya çıkan bu trend yani din adına gezip dolaşan seyyahlar ya da bu kişilere 'mülteci' de diyebiliriz belki, fazla abartılıyor. Tarihçiler aynı dönemde başka Çingene gruplarının da varolduğuna işaret etmiyor."

Arşivlerde aynı dönemde kuyumculuk yapanlara, akrobatlara, falcılara at alıp satanlara, köpek yetiştiricilerine ve çiftliklerde kendilerine iş bulanlara da rastlıyoruz; hatta Avrupalı prenslerin Romanların, topraklarında serbestçe dolaşabileceğini beyan ettiği fermanlar var, 1400'lü yılların ortalarına kadar. Batı Avrupa'nın, genelde kucak açtığı Roman göçebelere karşı 1500'lü yıllara gelindiğinde artık tavrın, tamamen değiştiğine tanık oluyoruz. Tarihçilere göre bunun muhtelif sebepleri var. Bunların arasında göçmenlerin artan sayısı kent yöneticilerinin sadaka dağıtmaktan bıkmaları ve Kilisenin falcılığa karşı takındığı olumsuz tavır sayılabilir. Ama 1497 yılında kutsal Roma imparatorluğu Çingene sorununu tartışırken bu konulardan hiç birinin bahsi geçmiyor. Donald Kenrik, Avrupa'nın yöneticilerinin Çingenerlere yepyeni bir suçlama yönelttiğini söylüyor: "Çingenerleri kontrol altında tutmak için yeni yasalar çıkarılmasını önerenlerin tek derdi, Çingenerlerin Türkler için casusluk yaptığını düşünmelerinden kaynaklanıyor. Klasik suçlamalar; yani 'çalışmadan dileniyorlar', 'aileleri çok büyük ve kalabalık' gibi gözlemler bu tartışmada yer almıyor. Üzerinde durdukları tek konu, Çingenerlerin Osmanlı için çalışan casuslar olduğu."

Romanya'nın kimi bölgelerinde köleliğe itilmiş olsalar da, 1500'lü yılların Almanya'sında Romanları bekleyen hayat bundan da kötü idi. Tarihçiler Çingene avlarından bahsediyor; yakalananları bekleyen ceza ise, 'ölüm!' Almanya merkezli kutsal Roma imparatorluğunun çıkardığı yasalar kısa sürede Avrupa'nın geri kalanında da benimseniyor; genelde göçebe hayata ve bu bağlamda Çingeneleere karşı yeni bir duvar örülüyor.

Orta ve batı Avrupa'da kendilerine bir gelecek görmeyen Romanlar tekrar Doğu'ya, daha hoşgörülü olan Polonya topraklarına göç ediyorlar. Kalanlar içinse, 16. yüzyıl kanlı bir sonucun başlangıcı demek; İngiltere'de asılarak öldürülüyor ya da ülkeden atılıyorlar, Fransa'da saçları kesiliyor, günümüz Çek cumhuriyeti topraklarında da kimi bölgelerde Çingene kadınların sol, kimilerindeyse sağ kulağını kopartmak adetten. Greenweac Üniversitesinden Tomas Waken buna "ilk Çingene soykırımı" der. İkincisi Hitler döneminde, Yahudilerin yanı sıra Çingenelerin de soykırımında öldürülmesi. Bu ilk soykırımında öldürülenlerin toplam sayısı tahminlere göre belki o kadar yüksek değildi. Ama daha geniş bir çerçeveden soykırımı bakacak olursak; örneğin konuştukları dilin yasaklanmasına ya da çocukların, ailelerinin yanından zorla alınıp ayrı büyütülmesi... Bu gibi eylemler Macaristan'da çok yaygındı, Ve İskandinavya'da; bir sonra İsviçre'de de."

Günümüzde Avrupa topraklarında yaşayan Çingenelerin yarısından fazlası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde. Şu an 2.5 milyon Çingenenin yaşadığı Romanya'da ta 19. yüzyılın ortalarına kadar varolan köle pazarlarında alınıp-satılan Çingeneleri, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise çok daha korkunç bir zulüm bekliyordu; Nazi toplama kampları. Naziler Yahudilerin yanı sıra soykırımında Çingeneleri de hedef aldı. Kamplara gönderilen 23 bin Çingene'den, 21 bininin kurtulamadığı biliniyor. Ama Nazi döneminde toplam kaç Roman'ın soykırımı kurban olduğu konusunda kesin bir rakam yok. Tahminler 200-800 bin kişi arasında değişmekte. Nazi Almanya'sında çektikleri acı Yahudilerinki kadar derin; ama yeterince incelenmeyen öyküleri çok daha az biliniyor. (BBC, 10.1.2006)

BBC'den aktaran

CELAL SANCAR